

A varró falu

A dolgozat egy női munkával – a hímzéssel-varrással – és annak egy kalotaszegi falu lakóinak gazdasági életében betöltött szerepével foglalkozik. A varrás és a kézimunka-kereskedelem az 1989-es romániai politikai fordulatot követően kialakult új gazdasági feltételekhez való alkalmazkodás egyik példája, mely egy évszázados hagyomány felelevenítését, illetve részben folytatását is jelenti. Ennek következtében – a varrással megszerezhető jövedelem révén – a nők szerepe a családfenntartásban egyre jelentősebbé vált egy olyan helyzetben, amikor a gazdasági feltételek megváltozása a falubeli férfiak munkalehetőségeinek visszaszorulásával járt együtt.

A dolgozat a *varrás*, *varró* fogalmak helyi értelmezésével, a kézimunkázás technikájával, az áru előállításának körülményeivel, végül az értékesítésével foglalkozik. A korábban rendszertelen jövedelemkiegészítő varrás (hímzés) 1990 óta állandó és általános pénzkereseti forrássá vált. A vizsgált falu minden női lakosa valamilyen mértékben részt vesz ebben a tevékenységben, és ennek megfelelően négy különböző csoportba sorolható: megrendelést teljesítő bedolgozó, egy személyben varró és kiskereskedő, saját áruját részben előállító és értékesítő, valamint áruforgalmazó. Abból a szempontból, hogy a varrás és a varrással megszerezhető jövedelem milyen szerepet tölt be a családi háztartáson belül, ismét különböző kategóriákat állíthatunk fel. A varrásnak mint piacra termelésnek a velejárójaként az asszonyok új üzleti kapcsolatrendszer alakítottak ki a faluban és a falun kívül egyaránt. A nők átalakuló életformájának következményei a családok és a falu mindennapi életében, az emberek mentalitásában, értékrendszerében is éreztetik hatásukat.

A kalotaszegi Gyerőpataka¹ a Nádas mentén található, körülbelül félúton Kolozsvár és Bánffyhunjad között, két főutat összekötő mellékút mentén. A falu fekvése² és megközelítésének nehézsége meghatározóan hatott a falu életére. A település dombok között található, termőföldje gyenge, a határ (1959 kat. hold) inkább gyümölcsstermesztésre és állattartásra alkalmas, csak kis területen lehet eredményesen gabonát, kapásnövényeket és zöldséget termeszteni. A falu gazdasági életére vonatkozó korábbi adatok (MKKSH 1902, 1912a, 1912b; Sebesi 1932; Jankó 1993) és az 1995–1996-os viszonyok ismeretében elmondható, hogy a gyerőpataki növénytermesztés és állattartás csak a családok önellátását szolgálta és szolgálja.

Gyerőpataka lakói református magyarok; az egyház által nyilvántartott lélekszám 1996-ban 475 volt, 443-an éltek állandóan a faluban.

1870-ben épült meg a Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonal (Tominac 1905), és ennek következtében fokozatosan megélnékvült a gazdasági élet, fejlődésnek indultak a Gyerőpataka körzetében található bányák, gyárak, majd a villanytelep. Ez a fellendülés bizonyíthatóan csak a századfordulót követő harmadik évtizedtől hatott komolyabban a gyerőpatakiak életére, amikor a férfiak egynegyede pályamunkásként dolgozott, többen

pedig bányászok és villanytelepi munkások voltak, és már nem csak a mezőgazdasági szezonmunkák szünetében. Miután 1952-ben a Gyerőpatakával szomszédos gyártelepen megkezdődött a kaolin szervezett kitermelése, majd egy évtizeddel később feldolgozóüzem épült francia segítséggel, a falubeli bányavállalati munkások száma megsokszorozódott.³ A bányavállalat működése a 80-as évektől már nem volt olyan sikeres, mint korábban, de a gyerőpataki munkások közül csak az 1989-es politikai változást követően próbáltak néhányan más munkalehetőséget keresni. Akik azóta maradtak, telente rendszeresen munkanélküli-segélyből élnek.

A 2. világháború után a mezőgazdaságban 1949-ben vezették be az ún. kótarendszert.⁴ 1956-ban megalapították a Petőfi Sándor Társulást, mely az első közös földbirtoklási forma volt Gyerőpatakán, és egyben átmenetet jelentett a termelőszövetkezet megalakításához. 1963-ban 116-an léptek be, 1990-ben azután 188 dolgozónak szűnt meg a tagsága. 1990-ben a szövetkezet jogutóda a 23 gazda által alapított Szabad Parasztok Kisvállalata lett, de ez az új társulás csak egy évig volt életképes. A földtörvény 1991-es megjelenése után a gyerőpatakiak mindannyian visszakérték földjeiket, a földek kimérése és visszaadása a tagosítatlan határban azonban még 1996 nyarán sem fejeződött be. A törvény értelmében kiscsaládonként összesen legfeljebb 10 ha szántót, kaszálót és erdőt lehetett visszaigényelni. A faluban hat család van, akiknek ennél nagyobb birtoka volt 1963 előtt, és ezért „nagygazdá”-nak számítanak. A szövetkezet állatállományát is szétszították a falubeliek között.

A visszakapott földek művelése nehézkes és ráfizetéses, egyrészt azért, mert a gyerőpatakiak többsége csak a szövetkezet megalakítása előtti hagyományos technikákat tudja alkalmazni, másrészt a termések értéke alatta marad a mezőgazdasági gépek által elvégzett munka bérének.

A rendszerváltozás óta a gyerőpataki nők bekerültek abba a kézimunka-kereskedő hálózatba, amely egész Kalotaszegen működik, és a század eleji, Gyarmathy Zsigáné által kezdeményezett varrottas vállalkozás folytatásának, illetve felelevenítésének is tekinthető (Barabás 1910; Kresz 1968; Tőkés 1989). A falubeli nők lényegében kétféle termék varrására, hímzésére „szakosodtak”: terítőket hímeznek, és 1990 óta a városiaknak „népviselet”-ként eladható hímzett, gyöngyözött ruhákat varrnak.

Az 1950-es évektől kezdődően – párhuzamosan azzal, hogy a férfiak számára általánossá vált az üzemi és vasúti munkavállalás – a falubeliek életszínvonala egyértelműen emelkedett. A jólét megteremtése a korábbi állapotokhoz képest például a házépítkezések lendületében mérhető le. Az 50-es években bontották le az utolsó „szalmás házakat, szalmás csűrőket”, a 60-as évektől már csak kőből és téglából, lehetőleg 4–6 helyiséges emeletes házakat építettek. A ma álló házak 71 százaléka az 50-es évektől kezdődően épült.⁵ Azóta a gyerőpatakiak háztartására a kettősség jellemző: egyes helyiségek berendezését, felszerelését a gazdálkodó életforma, másokét a városi minta alapján alakították ki.⁶ Mivel a nagycsalád három generációja még mindig egy fedél alatt él, és a házasságokból egy vagy két gyermek születik, azoknak a fiataloknak, akik az 1980-as évek óta alapítottak családot, már nem szükséges új házat építeniük.⁷

A falu lakosságának száma évtizedek óta fokozatosan csökken, és ez a folyamat inkább a születések alacsony számának, mint az elvándorlásnak tulajdonítható (Keszi Harmath 1978). Ennek egyik következménye a politikai változások óta egyre inkább abban mutatkozik meg, hogy nincs elegendő számú és képzettségű munkaerő a családi

gazdaságokban. A földművelést és az állattartással kapcsolatos munkákat elsősorban az idősebb generáció tagjai végzik, akik egy-két évtized múlva már nem lesznek munkaképesek. Ez a tény valószínűleg változtatásra készíti majd a leendő középgenerációt a mezőgazdaságot illetően.⁸ Ilyen körülmények között egyre jelentősebb a nők és a hímzés-sel megszerezhető jövedelem szerepe a család fenntartásában.

Az a néhány gyerőpataki, akinek 1990 óta sikerült változtatnia a korábbi kettős életformáján (egy személyben üzemi munkás és földműves) a helyi adottságokra és szükségletekre alapozott vállalkozásba kezdett (pl. boltot nyitott, háziipari termékekkel kereskedik). Mindezek mellett egyikük sem adta fel teljesen a gazdálkodó életformát.

A gazdasági változások következtében Gyerőpataka társadalmi hierarchiája a lassú átrendeződés jeleit mutatja. A falubeliek rangsorolásának alapja még mindig a földbirtok nagysága, vagyis a hagyományos és az új életstratégiát választók egyaránt a gazdalét magasabb színvonalú megteremtésével tudják bizonyítani sikereiket.

Az 1990 óta eltelt időszakban a beinduló kézimunka-kereskedelem jelentős változást eredményezett a gyerőpataki nők életében. Az 1960–1970-es évek óta ritkán, alkalmoszerűen gyakorolt családi jövedelemkiegészítő mód az életformájukká vált. A gyerőpataki asszonyok – a főút menti falvak asszonyainak példáját követve – néhány évtizeddel ezelőtt a régi ruhadarabjaikat kezdték eladni, majd terítőket hímeztek. A kézimunkáikat azokban a falvakban vásárolták meg tőlük a kereskedők, ahol már közel százéves hagyománya volt a varrottaskereskedelemnek, vagy pedig – élve a kétévenkénti határátlépés lehetőségével – külföldi piacokon értékesítették.⁹

Az 1990 utáni – Kalotaszegen általánossá váló – „varró” lendület gerjesztői azok a vándorárosok voltak, akik a politikai változást követően azonnal kereskedni kezdtek a legkülönbözőbb régi és új, eredeti és stilizált, ún. népművészeti termékekkel. A vándorárosok felvásárlókörzete az időszak első felében Erdélyre korlátozódott, majd a Kárpátokon túlra is kiterjedt. Az értékesítés elsődleges helyszíne Budapest lett. Az árusok Gyerőpatakán eleinte szoknyákat és mellényeket vásároltak fel, majd rendeltek is ilyeneket, ennek hatására azóta a szoknya-kötény-mellény együttesek készítése általánossá és tömegessé vált.

Ezek a ruhadarabok és a terítők, melyeket két-három évtizede változatlanul hímeznek, abban az értelemben nevezhetők „falusi”, „paraszti” termékeknek, hogy falun élő és gazdálkodó nők készítik őket. A ruhadarabok szabása, díszítése emlékeztet a falubeli nők által viselt ünnepi öltözet részeire, de azoknak nagyon leegyszerűsített változatai. Ugyanakkor alkalmasak arra, hogy a városi ember számára a jellegzetes „paraszti”-t jelenítsék meg, és ezért el lehessen adni őket.

A varrásról általában

A fogalom

Ha egy gyerőpataki asszony azt mondja, hogy „varró”, akkor az a városi ember fogalmai szerint annyit jelent, hogy „hímész”. Azt a fajta hímzést készíti, amelyet laposhímzésként ismerünk. A „varró” szónak két jelentése is van: egyrészt a ’varrnivaló’, az a kézimunka (ruhadarab vagy annak egy része, terítő), amelyen éppen dolgozik az asszony, tehát

még befejezetlen.¹⁰ A másik jelentése: az alkalom, amikor (téli estéken) többen összeülnek egy háznál közösen varrni; ilyenkor a háziasszony vacsorával kínálja a többi varróasszonyt (és ő maga sokkal kevesebbet tud varrni a vendégek kiszolgálása miatt, mint a többiek). A „varró” hasonló a korábbi „fonóhoz”, csak az együtt végzett munka a varrás és nem a fonás. Azok vesznek részt a varrón, akiket a háziasszony meghív: a közeli nőrokonai (anyja, leányunokája, testvére), a szomszédasszonyok és -leányok, a barát-női. Spontán módon nem alakulnak ki varrók. Ha egy-két asszony összeül, és együtt varrnak, az még nem varró. Attól válik azzá a közös munka, hogy vacsora is van, és a nők késő éjszakáig együtt dolgoznak.¹¹

A kivarrott (hímzett) ruha- vagy terítődarabok varrógéppel vagy kézzel történő összevarrását „összeállítás”-nak mondják (pl. azt a műveletet nevezik így, amikor a hímzett-gyöngyözött „pántlikákat”, vagyis a „ruhakötéseket” rávarrják a pliszírozott kötényre).

Ha varrógépen ruhát varrnak, annak szintén „varrás” a megjelölése, de a szövegkontextusból kiderül, hogy ez a munka nem azonos a varrásnak nevezett tulajdonképpeni hímzéssel. A „varrtam magamnak egy ruhát” mondat a gyerőpatakiak számára azt jelenti, hogy géppel varrt magának egy kötényt a beszélő. Ha a falubeli varrónők valamelyikét emlegetik, akkor a „varr” szó velük kapcsolatban elsősorban azt jelenti, hogy megrendelésre valakinek valamilyen ruhadarabot készít, és csak másodsorban jelent hímzést. A hímzés kifejezést nem használják a gyerőpatakiak.

A varráshoz kapcsolódó tevékenység még a „gyöngyözés”. Ez a munka – attól függetlenül, hogy milyen ruhadarabról van szó – a hímzett vagy mintával kirajzolt anyagfelület gyöngyökkel való hímzését vagy díszítését jelenti. Azokat a ruhadarabokat, amelyeket eladásra szánnak, csak díszítik a gyönggyel („meggyöngyözik”, vagyis néhány szem gyöngyöt varrnak a selyemszállal hímzett mintákra), a saját használatra, ünnepi alkalomra készített ruhadarabokat „kirakják” gyönggyel (az előrajzolt mintát sűrűn, hézagok nélkül kihímezik gyönggyel). A saját használatú ünnepi öltözetre a továbbiakban nem térek ki.¹²

Varrás és anyagszükséglet

Ha eladásra szánt ruhadarabot vagy terítőt akar varrni a gyerőpataki asszony, az alapanyagok a következők: kasmír (amit ők „szőr”-nek mondanak) vagy „selyem”-nek nevezett anyag,¹³ amely különböző minőségű vékony, az anyag színével megegyező színű, apró mintájú, műszálas textília;¹⁴ papír (csomagoló- vagy újságpapír), amely a célnak akkor felel meg, ha viszonylag vastag és 60–70 cm hosszú csíkokat lehet szabni belőle;¹⁵ hímzőfonal, vagyis „selyem” (hogy éppen textíliáról vagy hímzőfonalról van-e szó, a beszédhelyzetből derül ki); „gyöngy”, amely egészen apró, ha eladó ruhára varrják; a saját ünnepi ruhadarabokat nagyobb méretű gyöngyökkel is díszítik; „pillangó” (különböző méretű és alakú flitter); „dísz” (keskeny, szőtt selyemszalag); „lenvászon”, a mellények béleléséhez és a terítőkhoz; fekete karton a terítők hímzett részeihez; cérna a varrógépbe; zsírkréta vagy házilag viaszból és krétacsonkokból készített íróeszköz a minták rajzolásához; kartonból kivágott virág alakú sablonok.

A használt anyagok, hímzőfonalak, gyöngyök, flitterek színe nagyon változatos. Ha eladásra szánt ún. „rend”-et készítenek, amely hímzett-gyöngyözött mellényből, pliszí-

rozott és hímzett-gyöngyözött kötényből, pliszírozott szoknyából áll, akkor egyszínű szőrt vagy selymet használnak a varróasszonyok. A hímzőfonalak, gyöngyök, flitterek, díszítoszalagok színét jól bevált módon (mert így eladható az áru) társítják varráskor a textíliák színéhez. Néhány példa milderre: leginkább a feketével hímzett-gyöngyözött rendeket vásárolják az utóbbi 2-3 évben, de jól el lehet adni a zöldet, kéket, lilát, pirosat, fehérét, barnát is, mindegyiket az alapanyag színével hímezve. Egyéb lehetséges színkombinációk: fekete alapon egyszínű kék, zöld, piros, barna hímzés; színes alapon fekete hímzés; fekete, piros, fehér alapon a mintának megfelelő tarka hímzés, például a virág szára, levele zölddel, a szírom fehérrel. A gyöngyök, flitterek és díszítoszalagok színe általában az alapanyag vagy a minta színével megegyező, illetve ahhoz nagyon hasonló (a sötétebb és világosabb árnyalatok megkülönböztetése nem lényeges).

A terítőket („abrosz”, „futó”) a mintának megfelelően tarkán hímezik az asszonyok, és természetesen nem díszítik gyöngyökkel.

A varráshoz szükséges alapanyagok beszerzése

A kalotaszegi kézimunka-kereskedelem 1990 utáni fellendülése folyamán gyorsan kialakult az gazdasági szerkezet, amely az áru minél előnyösebb értékesítését hivatott közvetlenül vagy közvetve szolgálni. A varró nők a munkához szükséges alapanyagokért többnyire a két legközelebbi városba, Bánffyhunyadra vagy Kolozsvárra szoktak utazni. A hunyadi piacon keddenként mindig lehet lenvásznat kapni, a boltokban cérnát, esetleg hímzőfonalat is. Szőrt vagy selymet inkább a kolozsvári textilgyár bemutatóüzletében, hímzőfonalat a központi boltokban lehet vásárolni.

Az utóbbi 3-4 évben azonban jóformán semmilyen anyagért nem kell, illetve egyre ritkábban kell elutazniuk az asszonyoknak Gyerőpatakáról, mert (újból) kialakult a specializálódott vándorkereskedelem, és a helybeli kereskedők is szállítanak a boltjukba ilyen legelő árut. Kik ezek a vándorkereskedők, honnan érkeznek és milyen áruval?

„A Nagymama” az egyik szomszéd faluból való. Szőrt, selymet, lenvásznat és varró-selymet szokott eladni. Végigautózik a falun, megáll a központban, akkorra már nagyon sokan észreveszik és kimennek hozzá. Legtöbbször már az utcán eladja az áruját. Ha siet, és nem tud óráig a faluban maradni, akkor a maradék árut az egyik fiatalasszonynál, Ritánál hagyja (Rita korábban a Nagymama falujában volt férjnél), és akkor Ritától tudják meg az asszonyok, milyen áru érkezett, tőle vásárolnak. A Nagymama Rita segítségét nem pénzzel, hanem természetben viszonozza: ingyen ad neki néha anyagot, karácsonyra élelmiszercsomagot küld. A Nagymama rendeléseket is szokott teljesíteni (pl. ha megkérlik, hogy hozzon egyik vagy másik anyagból meghatározott mennyiséget, általában beszerzi), illetve maga is érdeklődik, hogy mire van szüksége az asszonyoknak. Ritkán tudja megmondani, hogy legközelebb mikor jön a faluba. Az árut igyekszik a legközelebbi gyáraktól felvásárolni, de ha ott nem talál megfelelőt, akkor elsősorban a moldvai nagyvárosokban próbálkozik, és a vevőinek azután hosszan, érzékletesen meséli, milyen nagyon messzire kellett elutaznia az áruért, hány napig volt úton, és milyen megpróbáltatások árán jutott az anyagokhoz. A Nagymama nem rendszeresen jár Gyerőpatakára, és soha nem lehet biztosan tudni, hogy valóban azt hoz-e a faluba, amire éppen szükség lenne.

Ugyanez a bizonytalanság jellemzi a többi vándoráros megjelenését és árukészletét is. Aki viszonylag pontos és megbízható (és nagyon gyakran jár Gyerőpatakára), „a Gyöngyös” egy középkorú mérai cigány férfi. Amikor először járt üzleti célokkal a faluban, még senkit sem ismert, és egy asszonyt kért meg, aki épp az utcán volt, hogy segítsen neki: vigye el olyanokhoz, akiknek szükségük lenne gyöngyre, flitterre. Az asszony beült az autójába, és elkalauzolta néhány házhoz. A vásárt az utcán bonyolították le, ennek következtében a Gyöngyöst sokan észrevették, sokan érdeklődtek az áruja iránt, és így biztosította magának későbbre is a piacot. Kalauzának egy üveg sörrel hálálta meg a segítséget. A Gyöngyös első próbálkozását követően majdnem heti rendszerességgel megjelenik a faluban az árujával. Mindig csak azt hoz, amit előzőleg kértek tőle, szín, méret, mennyiség és minőség szerint viszonylag pontosan teljesíti a megrendeléseket. Gyöngyön és flitteren kívül néha varró- és gyöngyözőtűket is árusít. Abban az esetben, ha néhány óra alatt nem tudja eladni az összes áruját, a maradékot annál az asszonynál teszi le, aki legelső alkalommal segített neki a vevők felkutatásában. Azért, amiért az asszony vállalta a maradék áru tárolását és eladását, a Gyöngyös további söröket fizet, és ajándékba adja a varráshoz szükséges gyöngyöt meg flittert. A Gyöngyös beszerzési területe Lengyelországtól Törökországig terjed. (A gyöngyök eladásán kívül más üzlet is Gyerőpatakához köti: borjakat vásárol a faluban, a helybeli szakáccsal levágatja, feldaraboltatja, és más falvakban nyereséggel eladja. Néhány hónapi gyöngyárusítás után arany ékszereket is kezdett hozni a faluba, és a legkülönbözőbb megrendeléseket teljesíti láncokból, fülbevalókból, gyűrűkből.)

A fenti két vándorkereskedő fordul meg leggyakrabban a faluban. A gyerőpataki asszonyoknak előnyösebb tőlük, mint a városi boltokból vásárolni, mert néha olcsóbban adnak bizonyos anyagokat, mint a városban; de ha az áraik megegyeznek a boltival, így akkor is megspórolhatják az útiköltséget.

A helyi kereskedők az élelmiszerboltjuk készletét egészítik ki néha (egyáltalán nem rendszeresen) a varráshoz szükséges alapanyagokkal. Leginkább akkor szánják el magukat a beszerzésre, amikor a családjukban szükség van ilyesmire, a saját varrómunkájukat gátolja az anyagiány. Néha akkor is hajlandóak áruért menni, ha tartósan hiány van valamiből. Kolozsváron és Bánffyahunyadon már nem lehet bizonyos anyagokhoz hozzájutni, és a falubeli asszonyok sűrűn biztatják őket a beszerzésre, mert a vándorárosok sem jelennek meg Gyerőpatakán. A biztos nyereség tudatában a falubeli kereskedők hajlandóak elmenni az ország távoli részeire beszerezni. Ha sikerrel járnak, hazakerkezésük után az asszonyok rögtön, szinte percek alatt szétkapkodják az árut.

Miért mozdulnak meg ilyen nehezen a helyi boltosok, és miért nem tudnak minden rendelést teljesíteni a vándorkereskedők? Az ok a textilgyárak működésében kereshető: gondok lehetnek a gyárak piackutatásával és/vagy termelés-szervezésével, mert a termelés nagyon kiegyensúlyozatlan. A kereskedők nem tudják, hogy a textilgyárak mikor milyen anyagokat fognak gyártani, csak az nyilvánvaló, hogy hiába van folyamatos igény bizonyos anyagfélésekre, ezekhez mégsem lehet hozzájutni a gyáraknál, mert hosszabb-rövidebb ideig nem készítik. A gyerőpataki boltosok, ha távoli gyárakba indulnak anyagbeszerző útra, nem tudják, hogy valóban sikerül-e megvásárolniuk a gyártól azt, amire szükségük van. Nincsenek olyan megbízható kapcsolataik a gyáraknál, amelyek segítségével biztosíthatnák a keresett áru meglétét.¹⁶

Ha sem a vándorkereskedők, sem a helybeliek nem hoznak árut, és a gyөрopataki nőknek elfogy a varráshoz szükséges anyaguk, akkor marad a régebbi, jól bevált megoldás: ők maguk indulnak beszerzőútra, és más falubeliektől is érdeklődnek a városi, falusi kisboltokban esetleg fellelhető maradék anyagok felől, vagy olyan asszonyokról, akikről köztudott, hogy nagyobb tételben szoktak vásárolni saját részükre, és esetleg kiegészíthetnék őket. Különösen azokra az asszonyokra jellemző az anyagbeszerzésnek ez a módja, akik egyszerre csak néhány (2–4–8) rendbe tudnak befektetni, és kisebb tételben dolgoznak. Kevesen vannak azok, akik rendszeresen nagy megrendeléseket teljesítenek (pl. 15–20 rendet és ugyanennyi „lájbi”-t készítenek el), nagyobb tőkével rendelkeznek, és ennek megfelelően több tízméternyi (esetleg ennél is több) selymet, lenvásznat stb. tudnak egyszerre vásárolni.

A varrás folyamata

Anyagbeszerzés után az első tennivaló a szabás: az anyagot megmérik, és a célnak megfelelően elosztják, széthasogatják, illetve a mellények szabásánál papír szabásmintákat használnak (egyenes derekú, elől nyitott mellényeket készítenek 2-3 különböző méretben). A szoknyának, köténynek való darabokat beszegik és elviszik Bánffyhunyadra a „guglér”-ba vagy „gublér”-ba (vagyis a pliszírozóműhelybe). Ha az asszonyok más elfoglaltságuk miatt nem érnek rá csak ezért Hunyadra utazni, rábízzák az éppen oda induló szomszédasszonyokra vagy bárki falubelire, férfiakra is. A pliszírozó elég rugalmasan alkalmazkodik a megrendelők igényeihez, sürgős munkát is vállal (esetenként 1-2 napos határidőre is, vagy ünnepnapon kiadja a kész darabokat).

A mellényhez való lenvásznat, a selymet vagy a szőrt ugyanazon szabásminta alapján „kiszabják”. A kétféle anyagból való részt összevarrják. A szabásvonalak mentén felvarrják a leendő mintacsíkot szegélyező díszet, majd a 3-4 cm-es sávra, amelyet a dísz határol, kirajzolják a mintát. Ha nem lehet díszet kapni, akkor ún. „bakháló”-val szegélyezik a mintát.¹⁷ A következő munkafolyamat a „varrás”, vagyis a mellényt kihímezik a minta szerint, kivasalják, majd „meggyöngyözik”. Ezután varrják össze a mellény vállrészeit.

A köténybe hosszában két, egyenként 3-4 ujjnyi széles hímzett-gyöngyözött „kötés”-t illesztenek, és a derékrész alá, a derék vonalával párhuzamosan is egy hasonló, rövidebb „hányás”-t. A kötések és a hányás tulajdonképpen papírcsíkkal bélelt szalagok, „pántlikák”. A kötésekhez és a hányáshoz kivágják a megfelelő méretű papírcsíkokat, a szoknya és a kötény szabásakor megmaradt anyagdarabokkal bevonják, a szélekre rávarrják a díszet vagy „bébakhálózják”. Kirajzolják a mintát, amely azonos a mellény mintájával, kihímezik és meggyöngyözik a darabokat.

A szoknyának való pliszírozott anyagdarabokat összevarrják, a derékrészbe gumit fűznek.¹⁸ A köténynek való darabra rávarrják a kötések és a hányást, a derékrészhez pedig szalagot varrnak.

A terítőkhöz szögletes darabokat vágnak fekete kartonból (a futóhoz téglalap, az abroszhoz négyyszögű és háromszögű darabokat), papírral bélelik, kirajzolják a mintát, majd kihímezik. A hímzést követően vasalják a darabokat. A futóhoz való hímzett darab neve „pántlika”, az abroszhoz való a „kocka”. A pántlikákat és a kockákat nagyobb (meghatá-

rozott méretű) lenvászondarabokra varrják fel. A hímzett részek betétként hatnak a nagyobb, ritkán hímzett, „bakhálózott” lenvászón felületen.

A rendeken, futókon és abroszokon alkalmazott hímzésmotívumok tulajdonképpen a falubeliek saját ünnepi ruházatán alkalmazott motívumok egy részét képezik, de némelyik felnagyítva és lazábban rendezve. Mindez a módosítás a varrás hatásfokát növeli. (Minél darabosabb és lazább elrendezésű a minta, annál többet lehet kihímezni ugyanannyi idő alatt.) Ugyanezt a célt szolgálja az a módszer, hogy nagyon hosszú selyemszálat fűznek a tűbe, amikor hímeznek.

Akik varrnak

Gyerópatakán minden nő varr a tizenéves lányoktól kezdve a legidősebb asszonyokig (azokra gondolok, akik még látják a mintát, és sikerül befűzniük a hímzőcérnát a tűbe). A lányok 5-6 éves korukban próbálkoznak először a varrással, a nagyokat utánozzák. Körülöttük minden nő varr, ezt látják naphosszat, nem is kell biztatni őket, maguktól elkezdik. Eladható minőséget kb. 12 éves korukban tudnak előállítani, de ugyanekkor már rendszeresen gyöngyöznek lájbit, kötést, mert az egyszerűbb munka, mint a hímzés. Gyöngyözni a 6–18 éves fiúk is szoktak, ha sürgős a munka elvégzése. A gyermekek munkáját édességgel, ruhaneművel honorálják a szülők, ha a családi árukészlet varrásában, gyöngyözésében segítenek, és pénzzel fizetnek a megrendelők.

A lányoknak 13 éves kortól felfelé már rendszeres napi tevékenységük a varrás. Ha az édesanyjuk vagy nagyanyjuk nagyobb megrendelést kap, vagy csak sürgősen pénzre van szükség a családban, akár a tanulást is mellőzik a varrás miatt. Nyáron az udvaron, az utcán ülnek és varrnak, magukban vagy többen együtt, télen a konyhában, a szobában, és közben tévét is néznek. Az együtt varrók csoportjai általában spontán módon alakulnak ki, és életkor tekintetében nagyon vegyesek. A közös varrás (a reggeli kecskehajtó meg a bolti kenyérsor mellett) egyik fő színtere az információcserének, a legkülönbözőbb jellegű beszélgetéseknek.

A fiatal- és középkorú asszonyok a hétköznapokon idejük legnagyobb részét varrással fordítják. Csak a háztartási és gazdasági munkák elvégzése miatt szünetelnek vele. Általában a varráshoz kapcsolódó különböző tevékenységeket önállóan szervezik meg az anyag beszerzésétől az áru értékesítéséig, de ha sürgősen kell szállítaniuk az árut, akkor a család idősebb asszonytagjai (anyjuk, nagyanyjuk, anyósuk) segítenek nekik a házimunkában, a gyermeknevelésben, mert olyankor a varrásnak rendelődik alá minden egyéb munkájuk. Van néhány (1996-ban 6) asszony, aki a férfiakhoz hasonlóan gyárban dolgozik; ők a gyári és a háztartási munkák elvégzése után varrnak.

A hétköznapokon használt helyiségekben, bármekkorák is azok, esténként egyetlen villanygőgő fényénél dolgoznak. Amíg egy kis természetes fény jut még a házba, nem gyűjtanak lámpát semmilyen munkához, a varráshoz sem. Amikor este, éjszaka varrnak, a nők a lámpa alá húzódnak, és a lámpaernyőt alvó családtagjaik irányában újságpapírral egészítik ki, hogy őket minél kevésbé zavarja a fény.

Sok asszony ötvenéves kora fölött szemüveggel varr, többnyire olyanl, amely az elhunyt szülőtől, férjtől maradt rá, és „jó”, azaz jobban lát vele, mint nélküle.¹⁹ A gyerópataki asszonyok csak abban az esetben csináltatnak (de inkább vásárolnak) maguknak

szemüveget, ha a családban fellelhető összes példány eltörött. Ha csak megsérül a szemüveg kerete, letörik a szára, összedrótozzák, vagy madzaggal erősítik a fejükre. Rokokok, szomszédok gyakran adják kölcsön egymásnak a szemüvegüket.

Az idős asszonyok (már 55 év fölött annak tartják magukat), ha a gyermekükkel közös háztartásban élnek (a többségük így él), elsősorban a leányuknak vagy menyüknek segítenek mindig azzal, ami a varrás szempontjából a legcélszerűbb: vagy a háztartási munkákat végzik el a fiatalabb asszony helyett, vagy ők is neki varrnak. Utóbbi esetben az ellenszolgáltatás általában valamilyen kisebb ajándék vagy kölcsönös segítség a varrásban. A külön háztartásban élő idős asszonyok – a fiatalokhoz hasonlóan – saját céljaiknak megfelelően önállóan szervezik meg a munkáikat, és ezek között a varrás az anyagi szükségleteikhez igazodva különböző fontosságú szerepet tölthet be.

Akik varrnak, és akik varratnak

Kapcsolatok

Annak megfelelően, hogy a gyerőpataki nők a kézimunka-kereskedelem mely szakaszában vagy szakaszaiban vesznek részt, megközelítőleg négy csoportba sorolhatók:

1. azok, akik csak mások megrendelésére dolgoznak;
2. azok, akik varrnak és értékesítik is a saját termékeiket;
3. azok, akik megrendelők és értékesítők, de bizonyos részmunkákat maguk is elvégeznek az áru előállításakor;
4. megrendelők és értékesítők (forgalmazók).

A fentiekből kiderült, hogy a varráshoz minden nő ért, van egy átlagosnak nevezhető minőség, amelyet mindenki el tud készíteni, és amely megfelel a piaci igényeknek.²⁰ Az, hogy kiből lesz a megrendelésre varró, vagy ki lesz a megrendelő, nincs közvetlen összefüggésben azzal, hogy ki milyen minőségű munkát végez (vagyis nem a gyengén varró asszony lesz a kereskedő, és a szépen varró a bedolgozó). Általában jellemző az a tendencia, hogy igyekeznek vagy a faluban, vagy a közelebbi, főút menti falvakban eladni a munkájukat, mert az biztosabb és gazdaságosabb, mint például Budapestre vinni. Ez abban az esetben nem érvényes, ha Budapesten vagy Szentendrén állandó megrendelője van valamilyik asszonynak, aki pontosan megmondja darabszám és színösszeállítás szerint, hogy milyen árut kér, és mikorra szállítsák.

1. Akik csak mások megrendelésére varrnak, általában valamilyen okból helyhez kötöttek. Az okok igen különbözőek lehetnek:

- a varró nő életkora (idős, 55 év fölötti asszonyok, ha nem kényszerülnek rá, nem szívesen utaznak az árujukkal messzire; a varrással otthon megkereshető pénzösszeget ugyan alacsonynak tartják, de inkább értékelik az utazás nélkül megszerzhető kevesebbet, mint a távolban esetlegesen nyerhető többet);
- a varró nő státusa (lányok nem vagy esetleg anyai, nagyanyai, nővéri kísérettel utaznak el kézimunkát árulni, és úgy is nagyon ritkán);
- a varró életkörülményei miatt nem tud elutazni, árusítani [idős betegnek kell ápolnia, apró gyerme(ke)ket nevel és nincs segítsége, az átlagosnál több állatot tart]

nak, és a férj az asszony távollétében nem tudná egyedül ellátni azokat, vagy gyárban dolgozik, és nem hiányozhat tartósan a munkahelyéről].

A megrendelésre dolgozók nagyon gyakran nem egyes személyek, hanem egy család nőtagjai közösen, akik a családi munkamegosztástól és a vállalt varrnivaló mennyiségétől függően osztják el egymás között a munkát (pl. a megrendelő Lakatosékkal szokott varratni, vagy „Borikáékni viszi a lájbikot varratni”; mindkét családban két-két nő varr).

A megrendelésre dolgozók (bedolgozók) általában csak bizonyos munkafázisokat végeznek el, leggyakrabban a varrást és a gyöngyözést bízzák rájuk.

Általában a megrendelő keresi meg a munkával a varrót, és pénzzel fizet, de gyakorolják a fordítottját is: a bedolgozó keresi fel a megrendelőt, és érdeklődik a munkalehetőség felől. Az utóbbi megoldást azok az asszonyok választják, akik nagyon nehéz anyagi körülmények között élnek, többségük fiatal, és az anyagi gondok oka tulajdonképpen az alkoholista és/vagy munkanélküli férj. Ők gyakran nem is pénzért, hanem élelemért (szalonna, hús, zsír, túró, liszt) varrnak. Az is előfordul, hogy előbb kérnek segítséget a megrendelőtől, és hetekkel később „levarrják” a kapott élelem árát.

A megrendelő átadja a bedolgozónak a kiszabott, mintával kirajzolt mellényeket, ruhakötéseket, és kéri, hogy meghatározott időre legyen kész a munka. Megegyeznek a munkadíjban is, ami faluszerte egyforma. A szomszédos falvakhoz viszonyítva előfordul némi eltérés ebből a szempontból, mert például az egyik faluban hamarabb igazodnak az inflációhoz, mint Győrőpatakán, ahol viszont többhetes folyamat, míg a bedolgozóknak sikerül emeltetniük a bérüket éppen a szomszédos falu gyakorlatára hivatkozva.

A varrást követően a darabok gyöngyözését nem mindig ugyanaz a bedolgozó végzi. Gyakran gyermekekre bízzák ezt a munkát, vagy a megrendelő családjából valaki elvállalja. Abban az esetben gyakori, hogy a varrást és a gyöngyözést ugyanazon bedolgozóra bízzák, ha nagyobb mennyiségű árut (15–20 rendet) készíttetnek egyszerre, és az illető bedolgozó betartja a megbeszélte határidőket (ez nem túl gyakori jelenség).

A bedolgozók munkája csak részben tervezhető meg. Vannak csúcsidénynek nevezhető időszakok (október–november, február–március, július, a nagyobb budapesti árusítási lehetőségekhez igazodva), amikor nagyon sok a varrnivaló. Azok a megrendelők, akiknek állandó árusítási lehetőségük van, folyamatosan adják a munkát a bedolgozóknak (ők vannak kevesebben).

A megrendelő-bedolgozó kapcsolatok viszonylag állandóak és a tapasztalaton alapulnak: ha a megrendelő úgy látja, hogy a varró szépen dolgozik, és idejében kivarrja a rá bízott darabokat, akkor folyamatosan neki adja a munkát. A bedolgozók általában nem a megrendelő rokonságának tagjai. A megrendelő-bedolgozó kapcsolat üzleti jellegű.

2. Azok, akik maguk készítik és értékesítik az árujukat, azaz a legkülönbözőbb korú asszonyok, fiatal családosok vagy idős özvegyek. Általában nincs akkora tőkájük, hogy egyszerre sok anyagot tudnának vásárolni a munkához, nem vállalják a távoli utazást és az árusítás bizonytalan körülményeit. Jellemző rájuk, hogy egyszerre kisebb tételben dolgoznak csak, vagyis 2–5–8 rendet vagy ugyanennyi futót és abroszt varrnak ki és próbálnak eladni. Ők azok, akik a főút menti falvakba és a bánffyhungyadi piacra viszik az árujukat. (A főútig 3 km-t gyalognak, és onnan „alkalmival” mennek tovább, vagyis stoppolnak; Hunyadra vonattal járnak, de ebben az esetben is 3–4 km-t gyalog kell

megtenniük a vasútállomásig.) Ezek az asszonyok általában sikerrel járnak, néha megrendelést is kapnak körösfői vagy hunyadi kereskedőktől. A munkájuk nem rendszeres: amikor több pénzre van szükségük, több munkát vállalnak. Eladáskor próbálnak alkudni, hogy minél több pénzt kapjanak az árujukért: részükről a szokásos érvek a folyamatosan dráguló anyagokra vonatkoznak, ezek ellenében a kereskedők a gyenge forgalomra hivatkoznak. Általában egy közepes összegben állapodnak meg, amely az adott körülmények között mindkettőjük számára reális, és tulajdonképpen az egész alkudozás csak gyenge próbálkozás az árak módosítására, de nem „vére menő”.

Ha a közeli falvakba, a főútra indulnak eladni az asszonyok, a szembejövők által feltejt szokásos kérdésre („hová mész?”; „merre indultál?”) csak részben válaszolnak, csak az irányt jelölik meg, és gyakran azt is csupán körülbelül (pl. „arra fel”; „Hunyadra”), de az út igazi célját nem beszélik ki (egyébként ez anélkül is elég nyilvánvaló). Az eredményről hasonló tömörséggel nyilatkoznak csak, esetleg a szűk család tudja meg, pontosan mit és mennyiért sikerült eladnia az útra kelt asszonynak. A felvásárlók kilétéről sem beszélnek. Jellemző, hogy a kereskedőknek esetleg csak a keresztnévét tudják, vagy még azt sem. Csupán annyit jegyeznek meg, hogy milyen a külseje, hol lakik. Ezzel szemben gyakori, hogy az alkudozást követően a kereskedő kávéval kínálja a varróasszonyt, és közben bizalmas részleteket beszélnek meg egymás családi életével kapcsolatban. A kereskedők szintén csak a keresztnéveket jegyzik meg és a falu nevét, ahonnan az asszony érkezett.

Ha viszont valaki a saját áruját Budapesten készül eladni, arról az egész falu tud („készül Pestre”). Olyankor nagyobb mennyiségű árut készít elő az illető asszony, rendszerint a nő családtagjai segítségével.²¹ Azt is lehet tudni, hogy az illető mikor, mivel utazik, és mikorra várható haza. Rendszerint sok megbízást kap a családtól arra vonatkozóan, hogy kinek mit vásároljon a kézimunkáért kapott pénzből. Azt viszont az ő esetében sem lehet tudni, illetve csak szűk családi körben, hogy hol árult, és mennyi pénzt kapott, volt-e gondja a határon a vámosokkal. Mindenki mosolyogva és látszólag sikeresen tér haza, a bajokról nem beszélnek, az esetleges kudarokat nem vallják be a falubelieknek. Egyre kevesebben vannak, akik az eladásnak ezt a bizonytalan módját választják Budapesten.

Az áruért kapott pénzösszeg nagy részét ismét a varráshoz szükséges anyagok beszerzésére fordítják, a maradékból a saját vagy családtagjaik szükségleteit fedezik.

3. A harmadik csoportba azok a fiatal és középkorú asszonyok tartoznak, akik egyszerre nagyobb tételben rendelnek, illetve részben dolgoznak is, és ezt a nagyobb mennyiséget Budapesten vagy Szentendrén adják el kiskereskedőknek és a kirakodóvásárokon.

A megrendelő a családtagjaival ilyenkor a ruhadarabok szabását, a minta kirajzolását, összeállítását végzi, esetleg ki is gyöngyözi azokat, de a varrást kiadja másnak. Bedolgozók nem csak helyben, a faluban vannak, a szomszédos falvakba is elviszik a varrónivalót, ha a helybeliek már nem tudják vállalni, vagy ott találnak megbízhatóbb varróasszonyt. A bedolgozót csak a lakhelye szerint emlegetik (pl. „az egeresi cigányné”, „akik az állomáshoz közel laknak”), esetleg a keresztnévét tudják. Ha a bedolgozó nem szállítja időre a megrendelt kézimunkát, a megrendelő kénytelen maga utánamenni, és akár félkészben is visszavenni a darabokat, és önerőből vagy családi segítséggel befejezni (ez sok éjszakai munkát jelent). Legközelebb viszont, ha sürgős a megrendelés, lehet, hogy újból ahhoz a bedolgozóhoz fordulnak, aki korábban nem teljesítette a feladatát.

A megrendelők egyszerre 10–15 renddel és 10–20 lájbival szoktak útnak indulni. Ekkora csomaggal elég kockázatos vállalkozás átjutni a határon, bár néhány éve erre is kialakítottak egy biztonságos módszert: az autóbuszjáratok nagy részén a sofőrök jól ismerik a vámosságokat, és bizonyos összeg ellenében, amelyet egyenlő módon fizetnek a nagy csomaggal rendelkező utasok a sofőrnek (aki ennek egy részét a szolgálatos vámosnak adja át), a vámos nem ellenőrzi a csomagokat. Az asszonyok igyekeznek minél olcsóbban szállítani az árut Budapestig. Többnyire személyvonattal mennek Nagyváradig, ott néhány óráos várakozás után felülnek egy váradi buszra, amely a nemzetközi vonatjegyek árához viszonyítva lényegesen olcsóbban szállítja őket Budapestig. Az utazás egyik nap délután kezdődik, és másnap hajnalban vagy délben érnek célba, így még egy éjszakai szállásdíjat is megspórolnak.

Ha valaki butikba, rendelésre szállítja az árut, azt mondják, hogy „helybe viszi”, „van helye”, de ennek címét, a tulajdonos nevét nem szokták megmondani egymásnak. Ez a megoldás a legbiztonságosabb, két-három nap alatt el is rendezik a pesti dolgaikat. Beadják az árut, felveszik a pénzt, és a piacon – Józsefvárosban, Kőbányán vagy Angyalföldön – bevásárolnak a családtagoknak és azoknak az ismerősöknek, akik erre megkérték őket. Néha pesti ruhaneművel fizetik ki a nekik dolgozókat, főleg a lányokat, ha ez a mód megfelel nekik, illetve van valami határozott kívánságuk ezzel kapcsolatban.

Akinek nincsen „helye”, kénytelen a nagyobb tereken, aluljárókban árulni (leggyakrabban a Moszkva téren és az Örs vezér terén; néhány éve még a Váci utcában, az Astoria, Blaha Lujza téri stb. aluljárókban is lehetett árusítani). Ezeken a helyeken tulajdonképpen tilos az árusítás, de az asszonyok tudják már, hogy kb. mikor lehet ellenőrzésre számítani. Ezt a megoldást csak kevesen és kényszerből választják, bár ha szerencséjük van, drágábban adják el az árut az utcán, mint amennyiért a butikosok vennék át tőlük.

A Budapesten árusító asszonyok csak a szállásukról beszélnek szívesen egymással, egyéb, az árusítással kapcsolatos információik nem mindig megbízhatóak. A szálláshelyek általában a Belvárosban vannak, idős nyugdíjas nők adják ki egyik szobájukat az erdélyi piacozóknak, éjszakánként 200–300 forintért egy ágyat (1996. őszi adat). Ha sok a szállóvendégük, a tulajdonosoknak komoly nyugdíj-kiegészítést jelent az így befolyó összeg. A szállóvendégek nem bejelentett albérlők, ezért a ház többi lakója igen rossz szemmel nézi mind a lakás tulajdonosát, mind pedig a „vendégeket”.

A gyerópataki asszonyok Budapesten hasonlóképpen tájékozódnak és közlekednek, mint otthon a szomszéd faluban, vagyis nem jegyzik meg a teljes személy- és utcaneveket, vagy csak nagyon hibásan; meg tudják mutatni, merre laknak, de nem tudják a pontos címet, ezért lehet aztán ilyen eligazítást hallani tőlük: „Edit néninél alszom a Podmoránszki utcában, a Nyugati mellett, az utca vége felé egy nagy barna kapun kell bémenni.” Az asszonyok egymásnak annyit segítenek, hogy ha jó, vagyis olcsó és tiszta szálláshelyről tudnak, akkor elviszi egyik a másikat, beajánlja a lakás tulajdonosának. Néhány „Anna néninek”, „Joli néninek”, ha ottlétük alatt kitararítják a lakását és visznek Gyerópatakáról szalonnát, paszulyt vagy bármit, amit a „néni” szeret, nem is kell fizetniük a szállásért. A kiadott szobába a tulajdonos általában több ágyat zsúfol be, és szükség esetén a földön is fekhelyeket alakítanak ki. Ezeken a szálláshelyeken igen tarka vendégtársaság szokott összeverődni: Kalotaszeg minden részéből és Székről érkezett asszonyok osztják meg egymással éjszakánként ugyanazt a szobát.

A városban a legtapasztaltabb árusítóasszonyok is csak a jól ismert útvonalakon közlekednek, lehetőleg gyalog és lehetőleg nappal. Sötétedés után félnek a szállásra menni, ismeretlen helyet, ahol esetleg még árulni is lehetne, nem keresnek meg sem egyedül, sem kísérettel. Állandóan attól rettegnak, hogy ellopják a pénzüket, kipakoltatja és igazoltatja őket a rendőr. Nagyon vágyódnak haza, bár csak 2-3 napot töltenek Budapesten. Természetesen vannak néhányan a gyerőpataki asszonyok között, akik a budapesti tartózkodást pihenésként értékelik, örülnek a környezetváltozásnak és annak, hogy kis időre mentesülnek az otthoni mindennapos gondoktól. Az asszonyok budapesti életében fontos mozzanat, hogy igyekeznek minél olcsóbban utazni a városban, minél olcsóbban és minél ritkábban étkezni (tejen, kenyéren, párizsin élnek, és ha főtt ételre vágnak, akkor beérik egy debrecenivel valamelyik húsboltban; néhány éve még az ELTE BTK diákétkezdéjébe is jártak, de már sokallják az ottani árakat). Míg otthon naponta háromszor, négyszer is bőségesen étkeznek, Budapesten csak egyszer vagy kétszer. Ha a házigazdájuk megengedi, hogy használják a konyháját, otthonról hozott nyersanyagból főznek maguknak.

4. Megrendelő-értékesítők (áruforgalmazók) kevesen vannak a faluban (az asszonyok többsége az 1–3. csoportba tartozik). Mindössze két asszony van, aki hetente, kéthetente jár Budapestre árusítani és két férfi feleségestől, akiknek állandó árusítási lehetőségük van Magyarországon. Egyikük Budapesten a Fővám téri csarnokban bérel két asztalt, a másik nyaranta Balatonfüreden árusít két helyen. Mindannyiukra jellemző, hogy nemcsak gyerőpataki áruval indulnak el, hanem a közeli román falvakban felvásárolt vagdalásos terítőket, körösfői famunkákat, a Nádas mentén készült gyöngy sorokat, korondi cserepet, Nagyszében környékén kötött gyapjúpulóvereket, hodáki furulyákat stb. is árulnak. Folyamatosan nagy mennyiségű árura van szükségük, ezért számukra elsősorban nem az a fontos, hogy helyben, Gyerőpatakán vásároljanak, hanem az, hogy a készlet minél teljesebb legyen.²² Ők azok, akiket a varróasszonyok már kész munkával is megkereshetnek, mert van esélyük, hogy megvásárolják tőlük és azonnal ki is fizetik. A faluban nagyjából már tudják, hogy ezek a vállalkozók mikor térnek haza, mikor indulnak újabb áruval, és körülbelül mire van szükségük.

A két asszony, aki csak értékesítéssel foglalkozik, ugyanúgy közlekedik, mint azok, akik a saját árujukat szállítják: vonaton és autóbusszon utaznak. Ők egyszerre csak kevesebb áruval tudnak elindulni, csak annyit pakolnak be, ami egy-két nagy táskában elfér. Igyekeznek megrendeléseket teljesíteni, butikokat keresni, ahol folyamatosan átveszik tőlük az árut, de ha ez nem sikerül, akkor az utcán árulnak. Komolyabb nyereségük általában nincs.

A két férfi vállalkozónak főfoglalkozása az ún. népművészeti tárgyakkal való kereskedelem. Saját autóval, és egyikük hivatalos engedéllyel szállít (az engedély nem mindig az összárუმennyiségre vonatkozik), és a legbiztosabb eladási lehetőségeket keresik. Az otthoni, falubeli bedolgozók köre viszonylag állandó, és a távoli (bedecsi, korondi, hodáki stb.) termelőkkel is igyekeznek jó kapcsolatot kialakítani, mert így biztonságosabbá teszik a beszerzést. Abban az esetben, ha nem készül el időre az általuk megrendelt áru, amit felvásárolnának, pótolják azt más bedolgozótól. Néha számukra újdonságot jelentő árukkal is kísérleteznek (pl. kínai faragványokkal, orosz fababákkal és ceruzákkal, matyó babákkal). Vásárlóik többsége Magyarországra látogató külföldi turista, ezért nemcsak forintot, hanem (német) márkát és (amerikai) dollárt is elfogadnak fizetőeszközként. Gyerőpatakán ennél a két vállalkozónál lehet általában pénzt váltani.

A kézimunka-felvásárlók másik csoportja nem falubeli, hanem Kalotaszeg más falvából vagy Székről érkezik. Elsősorban olyan kalotaszegi falvakból jönnek, ahol a háziipari termékekkel való kereskedelemnek a század elején kialakult hagyományai vannak. Ezekről a kereskedőkről is igen keveset tudnak a gyerőpatakiak, és minél távolabbról érkeznek, annál kevesebbet (pl. a körösfőieknek tudják a keresztnévét, esetleg valamit a családjukról, de a székieket csak „a széki”-ként emlegetik, és legfeljebb az autójuk színét jegyzik meg). A környékről többen és többször járnak Gyerőpatakára felvásárolni, Székről évente három-négy alkalommal, és általában ugyanazok. Ezek a kereskedők az áruért forinttal is szoktak fizetni, majdnem annyit, mint a pesti butikosok. Ez megnyugtatóan hat azokra az asszonyokra, akik nem tudnak messzire utazni az árujukkal. Az idegen kereskedőkre, bár általában jelzik legközelebbi érkezésük időpontját, és néha rendelnek is az asszonyoktól, nem mindig lehet számítani, mert jövetelük bizonytalan. A levélírás gyakorlata ilyen üzleti ügyekben nem létezik, esetleg nagyon ritkán üzen vagy telefonál némelyik kereskedő a bedolgozójának, ha sürgősen árura van szüksége.

A varrás helye a családi gazdasági szerkezetben Típusok

(A) Azokban a családokban válik elsőrendű fontosságúvá a varrás, illetve a varrással megszerzhető jövedelem, ahol nincs más lehetőség a pénzszerzésre, esetleg egy szövetkezeti vagy özvegyi nyugdíj két-három ember egyetlen rendszeres havi jövedelme (ez az összeg nagyon alacsony), vagy a havi jövedelem napok alatt elfogy. A jövedelemhiány annak a következménye, hogy a férfi családtag már nem él, külön él a családjától (ez az eset ritka), nem dolgozik (elküldték a munkahelyéről; a felmondás oka általában az illető iszákossága), vagy dolgozik ugyan, de a fizetését néhány nap alatt a kocsmában költi el. Ezekben a családokban mindenféle munka és a család életének megszervezése teljes mértékben az asszonyt (feleséget, anyát) terheli. A férfira csak a mezei munkák egy részét lehet rábízni, de gyakran csak egy másik családtaggal közösen hajlandó azt is elvégezni.

Ezek a családok általában kevés megművelhető földdel rendelkeznek (azaz a telek melletti konyhakerten kívül csak néhány tíz ár kukoricájuk, burgonyájuk, árpájuk van), a termés nagyon szűkösen fedezi a szükségleteiket. Ha nincs férfi a családban, nehezen tudnak ennyit is megművelni, és nem tudnak tehenet, lovat tartani.

A család nőtagjai bedolgozó varrók (I. csoport), és többnyire a faluban vannak állandó megrendelőik. Az összes varró nő közül ők dolgoznak a legrendszeresebben és a legtöbbet.²³ Ezekben a családokban, ha nagyleány is van, aki szépen és gyorsan varr, inkább „felmentik” a mezei munkák alól, csak kapálni és gyűjteni kell mennie, amikor eljön az ideje.

A varrással szerezhető jövedelem azonban önmagában nem oldja meg az anyagi gondokat, különösen azokban a családokban nem, ahol egy, esetleg több gyermeket is nevelnek, Kolozsváron taníttatnak. A jövedelemkiegészítés egyik legkézenfekvőbb módja, amit sokan gyakorolnak is, a szarvasmarha- és kecsketartás.²⁴ A tejből származó jövedelem csak időszakos (a kecskéket kb. 7 hónapig, a marhákat néhány hónappal tovább lehet fejni), de alkalmas arra, hogy a családi bevételt jelentősen növelje.

Ebbe a kategóriába tartozik az egyik legtöbbet utazó kereskedőasszony, mert életfeltételei a fentiekhez hasonlóak, de ő a kézimunka és egyéb „népművészeti termék” eladásából próbál komolyabb jövedelemre szert tenni (4. csoport), ami nem nagyon sikerül neki. Tánczos Mari az ötvenes éveiben jár, gyermekei már felnőttek, mozgékonyabb a többi gyerópataki asszonynál (kétséges, hogy volt-e valaha igazából türelme napokig a varróval dolgozni). Tánczos Mari a férjét, két fiát, menyét és unokáját próbálja egyedül eltartani. A férje nyugdíjas és sokat iszik, a nagyobbik fia dolgozik, de a keresetét eljuttatja, vagy nagyon hamar elissza, a kisebbik fia autószerelő, de nincs munkahelye. A menyé ugyan varrogat, de nagyon keveset. Mindannyian Maritól, „Kota mamától” várnak mindent készen. A fiúk az apjukkal elvégzik az otthoni gazdasági munkákat, kiviszik az anyjukat autóval a vasútállomásra, amikor „indul Pestre”, és aggódnak érte, hogy vajon gond nélkül átér-e a határon. Mari többet van távol a családtól, mint otthon, hetente kétszer is eljár Budapestre vagy más magyarországi városokba. Nem lehet tudni, mert ő maga sem tudja pontosan, hogy mennyit keres, illetve keres-e tulajdonképpen. A faluban és a környékbeli falvakban (de még távolabb is, pl. Korondon vagy Hodákon) sok embernek tartozik százezres és milliós nagyságrendű összegekkel évek óta, de erről nem beszél, mindig csak azoktól jön a híre, akiknek tartozik. Mari komoly energiát fektet abba, hogy szépen és drágán öltöztesse a gyermekeit, a menyét és az unokáját. Lehet, hogy alig van ennivaló a házban, de ő akkor is új télikabátot vesz Budapesten minden családtagnak (és élelmiszert – lisztet, tésztafélét, felvágottat – is onnan visz haza). Mari tevékenységében a tervezésnek, a gyakorlatias gondolkodásnak semmiféle jelét nem lehet felfedezni. Amikor már nagyon sürgős valamelyik adósságát visszafizetnie (mert az, akinek tartozik, feljelentéssel fenyegetőzik, vagy meglátogatja Marit, és addig nem hajlandó távozni, míg vissza nem kapja a pénzt), legközelebbi rokonaihoz, a sírkőfaragó Tánczos Laciékhoz fordul segítségért, és ők segítenek is. Úgy gondolják, hogy a család szégyene lenne, ha nem segítenének a bajba jutotton. Legutóbb Mari úgy kapott nagyobb összeget tőlük, hogy Tánczos Laciék megvették apai örökségének ház- és kertrészét, amire nekik nem lett volna szükségük. A falubeliek szerint Mari csak 3-4 éve ilyen kapkodó, folyton utazó, és ezt örökölt jellemvonásnak tartják.²⁵

(B) Számbelileg legtöbben azok vannak, akik számára a varrással megszerezhető jövedelem kiegészítő jellegű az egyéb saját jövedelem vagy a családfő jövedelme mellett. Ez a jövedelem egyenlő nagyságú is lehet azzal a jövedelemmel, amelyhez kiegészítésként szánták; azért nevezhető mégis kiegészítőnek, mert nem rendszeres és bizonytalanabb, mint az állami jövedelem. Néhány kivételtől eltekintve ezeknek a családoknak kevés a földje, vagy a falubeli birtokmegosztást tekintve a közepes birtokosok közé tartoznak. Az özvegyek a férjük után kapott nyugdíjukat egészítik ki a varrásból származó pénzösszeggel. Férfi hiányában olyan alapvető gazdasági munkák elvégzéséhez, mint a szántás, boronálás, kaszálás, favágás, a gazdasági épületek és a ház javítása, napszámot kell fogadniuk; egy teljes napszám 1996 nyarán 15 000–18 000 lej volt háromszori étkezéssel. Ezt az összeget egy bedolgozó varró kb. 2-3 nap alatt tudja megkeresni.

Ebbe a kategóriába megközelítőleg azok tartoznak, akiket feljebb a 2. és 3. csoportba soroltam, tehát a saját árújukat értékesítik, illetve megrendelők, de ők maguk is varrnak.

Egyikük, Kun Mari a hatvanas éveiben járó özvegyasszony (a férje cipész volt, a leánya a faluban van férjnél, a fia Kolozsváron él). A telkén levő konyhakerten (3 ár) és gyümölcsösön (5 ár) kívül 20 ár szántót művel meg a határban (kukoricát, paszulyt és

tököt termeszt). Évente egy disznót vág közösen a fiával, és általában még három malacot nevel 60–80 kg-os súlyig, azokat eladja a faluban. Három kecskét tart, a tejüket a malacoknak adja, évente egy gidát levág, a többit eladja; általában 15–25 tyúkja szokott lenni. A gazdasági munkák közül csak a kukoricaültetésben és néha a favágásban számíthat a veje segítségére, egyébként minden férfimunkára napszámost kell fogadnia. A rendszeres havi jövedelme 68 000 lej özvegyi nyugdíj (szövetkezeti tagsága után járó nyugdíját már kérvényezte, de 1996-ban még nem kapta meg), és ezt az összeget egészíti ki a varrásból származó jövedelmével. 4–8 rendhez szükséges anyagot szokott egyszerre megvásárolni, maga varrja meg és adja el Körösfőn kereskedőknek. Árusításakor többnyire megrendeléseket is kap, ami lehetővé teszi számára a viszonylag folyamatos varrást, illetve pénzszerzést. Egy rendhez a teljes befektetése 18 000 lej, a tiszta nyeresége 32 000 lej (1996-ban).

(C) A harmadik kategóriába azok a fiatalasszonyok és egy leány tartoznak, akik a családon belül önállóan, anyjuktól, anyósuktól függetlenül szervezik meg a varrással kapcsolatos munkáikat, és a varrásból származó jövedelmükkel egymaguk rendelkeznek. Mindössze hárman vannak a faluban. Számukra a kézimunka-kereskedelem a viszonylagos függetlenséget, szabadságot és önrendelkezést biztosítja a családon belül. Mindhármuknál némileg különbözően valósul meg és különböző mértékű ez az önrendelkezés. Itt csak egyikükről írok bővebben.

Víg Edit 1969-ben született középbirtokos családban. Az édesapja egyike a hagyományos módon, mezőgazdasági gépek nélkül gazdálkodó nyugdíjas gyári munkásoknak. Editet érettségi után adták férjhez egy nagygazda fiúhoz. Édesanyja korán felismerte Edit határozottságát, ügyességét és szabadságvágyát, ezért még mielőtt a leánya eldönthette volna, mit is akar, gyorsan férjhez adta, mert félt, hogy elhagyja a falut. Egyúttal be nem vallott vágya is teljesült, hogy a gyermeke nagyobb gazdákhöz, a faluban rangosabbnak tekintett családba került, mint amilyenben született. (A faluban igyekeznek bármi áron otthon tartani, és a társadalmi hierarchiában a saját helyzetüknél feljebb, de semmiképp nem lejjebb kiházasítani a fiatalokat.)

Edit dolgozni akart az egeresi gyárak egyikében, de a politikai változások után vállalkozó bátyja meggyőzte, hogy inkább maradjon otthon és varrjon, mert úgy is kereshet annyit vagy többet, mint a gyárban. Edit azóta folyamatosan varr, csak rendeket és mellényeket készít két butiknak Budapestre és Szentendrére. Ő a korábban 3. csoportba sorolt megrendelők egyike, egyes részmunkákat az állandó bedolgozóival végeztet el. Mivel magyarországi megrendelői nagyon igényesek, ezért neki is annak kell lennie a bedolgozókkal szemben. Edit egyike azon kevés asszonyoknak, akik meg szokták tervezni a munkájukat, beosztják, és nem kapkodnak, nem éjszakáznak az áruszállítás előtti napokban. Egy-egy budapesti útja alkalmával átlagosan 57 000–60 000 Ft-ot keres (ez a tiszta nyeresége). Ezt az összeget a saját belátása szerint, önállóan használja fel (pl. televíziót vett, parabolaantennát, háztartási gépeket és divatos ruhákat). Gyerőpatakán ritka, hogy az egyik családtag a saját keresetét nem a közös kiadások fedezésére szánja, hanem önállóan gazdálkodik vele, és különösen az ritka, hogy ezt a fiatalasszony teszi. Edit is egy házban lakik férje szüleivel, és a háztartást közösen vezetik, közös a konyhájuk. Férje gyári keresetét (ami 150 000 lej havonta, télen 100 000 lej munkanélküli-segély) közösen költik el ételmiszerre és a férj ruházkodására, valamint tűzifára. Megtartották a faluban elvárt formákat (a családfelelő tartja el a családját, a meny közösen dolgozik a családdal

a határban), de Edit egy területen, a saját munkájában önálló és független. Segítséget csak a saját szüleitől és a bátyjától fogad el, vagy az anyagbeszerzésnél az anyai ágon unokatestvér Páll Lacitól, aki kereskedő, és így lehetősége van a textilgyárban nagy tételben vásárolni. Edit egyszerre több száz méternyi anyagot is meg szokott venni a varrás-hoz, amivel egyedül áll a gyerőpataki asszonyok között.

Edit magatartásának oka a saját és férjének családja közötti vagyoni és rangbeli különbségek szokásos nagycsaládi kezelésében kereshető, ugyanis egy fiatalasszonynak a legapróbb nézeteltérés alkalmával felelmegetik, hogy „a készbe jött férjhez, házat csináltak neki”, és ezért köteles engedelmeskedni a férj szüleinek. A másik fő elv, amelyet alkalmaznak: „mindenki abbul parancsul, amit megszerzett”, és ez érvényes a fiataloknak ajándékba adott tárgyakra is. Hiába adták nekik azokat, a használatukról az ajándékozó szülőnek jogában áll rendelkeznie, ha akar. Edit tulajdonképpen ezt az elvet alkalmazza, amikor a munkájával megszerzett pénzt a saját belátása szerint kezeli.

Egy specialista: varrónő és pártakészítő

Gyöngyös Vera azért válhatott specialistává, mert a varrás-hoz több tehetsége van, mint a gyerőpataki nők többségének, és olyan családban nőtt fel, ahol természetes volt, hogy minden munkával megpróbálkoznak, ami jövedelmet hozhat, illetve amit önerőből el tudnak végezni. Tehetségét valószínűleg az édesanyjától örökölte, aki nemcsak jó varrónő és pártakészítő volt, de mindenféle háztartási és gazdasági munkában ügyes kezű asszony.

Vera családja 5 hektáron (falubeli viszonylatban közepes birtokon) gazdálkodott a kollektivizálás előtt, és egy hasonló vagyoni helyzetű fiatalemberhez adták feleségül, aki karbantartó kőművesként dolgozott az egeresi bányavállalatnál.

A családban az állandó jövedelem a két férfi (mert Vera férje „vőnek ment” hozzájuk) gyári fizetése volt. Az anya és leánya, ugyanúgy, mint a többi gyerőpataki asszony, akkor varrtak, amikor éppen nem volt mezőgazdasági szezonmunka. Vera az édesanyjával együtt dolgozva tanulta meg a „mesterséget”, és akkor vette át tőle a pártá- és ruharendeléseket, amikor anyja betegeskedni kezdett. Most ugyanezt a folyamatot éli meg anyaként: 54 éves, négy éve beteg, és a lánya az utóbbi években kezdett önállóan is pártákat készíteni. Vera igazi hozzáértéssel – a pártákon és kötéseken kívül – a hagyományos női öltözet darabjait tudja elkészíteni. A tanult varrónőkhöz hasonlóan a megrendelőről méretet vesz, és egy-két próbára el is hívja az illetőt; legszívesebben szab, és ez az a művelet, amelyhez az asszonyok legkevésbé értenek, ezért varratnak inkább vele. Divatos („úri”) ruha varrását nem vállalja, legfeljebb a leányáét vagy az unokájáét, ezért megrendelői azok a középkorú és idős asszonyok, akik még „falusiban” járnak.

Ruhát csak a falubeli asszonyok szoktak nála varratni, de pártát a környékbeli falvakból is rendelnek tőle. Általában a megrendelők anyagából dolgozik, de a sajátjából pótolja esetenként a hiányzó gyöngyöt, pántlikát. A munkadíját reálisan kiszámítja, ami nem jellemző a varrőasszonyokra, de a pártá árát nem közvetlenül pénzben fejezi ki, hanem annyit kér érte, amennyit egy pár ruhakötés „kirakásáért” szoktak kérni.²⁶ Évente 2–5 pártá elkészítését vállalja (a munkaidő pártánként három hét), mert ennyit nyugodt tempóban megcsinál. Mára meggyengült a szeme, fárasztja a villanyfénynél való varrás.

A pártakészítés és ruhavarrás mellett Vera ugyanúgy varrja az eladásra szánt rendeket, mint a többi asszony Gyerőpatakán. Leginkább a leánya árukészletének hímzésében segít, amiért nem kap pénzt. A pártamegrendeléseket részben azért is kezdi átadni a leányának, mert a közeljövőben az unokákra kell többet költeni a családban. Néhány év múlva konfirmálnak, egyik a másik után, és már gyűjtik a „kiállításukhoz” szükségességeket.²⁷

Összefoglalás

Gyerőpatakán a varrásnak mint jövedelemszerző tevékenységnek az általánossá válása a falubeliek mindennapos életének több területén kisebb-nagyobb változásokat eredményezett.

Az asszonyok a varrást mint technikát a rendek, abroszok, futók, vagyis a termékek minél gazdaságosabb előállítására érdekében úgy módosították, hogy minél rövidebb idő alatt és minél kisebb anyagi és energiabefektetéssel el tudjanak készíteni egy-egy darabot. A saját használatú ünnepi ruhákról kölcsönzött díszítőmotívumokat leegyszerűsítve, szükség szerint megváltoztatott méretben, laza elrendezésben, nagy öltésekkel és nemritkán elnagyolt kitöltéssel alkalmazzák a rendeken és a terítőkön. A gyöngyök és flitterek mennyisége a mellényeken és kötényeken elenyésző ahhoz viszonyítva, hogy saját ünnepi ruhadarabjaikra mennyit használnak fel. A rend egyes darabjainak megvarrásakor a selyemmel és a szőrrel takarékoskodnak: a szoknyát és a kötényt a sajátjuknál lényegesen szűkebbre szabják.

A varrással mint piacra termeléssel kapcsolatban alakult ki Gyerőpatakán az a gondolkodás- és magatartásmód, mely néhány évtizeddel korábban csak igen kevesekre volt jellemző: tájékozódás a piaci lehetőségek, az anyagi eszközök elérhetősége iránt; tervezés, beosztás és az a törekvés, hogy a legkülönbözőbb módon növeljék a nyereséget. Ez a mentalitás – a bedolgozók kivételével – egyaránt érvényes azokra, akik csak néhányat, és azokra is, akik 25–30 rendet varrnak eladásra.

A női munkák rangsorában a varrás általában nagyon fontos helyet foglal el, csupán a mezőgazdasági szezonmunkák alatt nem varrnak egyáltalán, illetve kevesebbet varrnak. Ha sürgős rendelést kell teljesíteniük, az asszonyok elhanyagolják a háztartási és kerti munkájukat, megváltoztatják az időbeosztásukat. Hajnalban, mielőtt ellátnák az állatokat, már varrnak. Az állatok reggeli ki- és esti behajtása között folyamatosan varrnak, sötétedés után pedig késő éjszakáig szintén varrnak. A monoton öltögetést az asszonyok azzal teszik változatosabbá, hogy naponta többször más-más társaságot keresnek a munkájukkal. Elmennek a rokonaikhoz, és náluk varrnak, vagy meghívják a szomszéd-asszonyt, aki szintén varr. Sokan magukkal viszik a varrnivalót a városba a piacra, mert dolguk végeztével – a vonatra várva – az állomáson is tudnak varrni. A helyhez kötöttség, amely a varrás feltétele, a módosuló napirend és az éjszakázások egyik következménye az asszonyok fokozódó kávé- és (ritkábban) alkoholfogyasztása.

A férfiak közül néhányan – különösen a fiatalabb férjek – annak tudatában, hogy az asszonyok legalább annyit keresnek a varrással, mint ők a gyárban, egyre inkább tisztelik a nők munkáját, és hajlandók segíteni nekik. Pliszírozóba viszik a szoknyákat, állomásra fuvarozzák az árusítani induló feleségüket, anyjukat, esetleg alapanyagokat is

vásárolnak a varráshoz. A fiúk még nagyleány korukban is vállalnak gyöngyözést. A faluban teljesen elfogadott ennek a női tevékenységnek az alkalmankénti átvállalása.

Mivel a különböző korosztályokhoz tartozó nők együttlétének leggyakoribb alkalma a közös varrás, a leányok és a fiatalasszonyok nevelésében is fontos szerepe van ennek a munkának. A nők, miközben varrnak, folyamatosan beszélgetnek, és eközben tudatosan vagy öntudatlanul formálják egymás gondolkodásmódját, értékrendszerét. Részben a közös varrásnak tulajdonítható, hogy a különböző generációk nőtagjai hasonlóan reagálnak az élet kritikus helyzeteiben, és azonos normák szerint élnek.

A varrás mint megélhetési lehetőség jelentős tényező a leánygyermeket nevelő családokban annak érdekében, hogy a leányokat megtartsák a faluban. 1990 óta a nyolc általános elvégzése kötelező, a továbbtanulás azonban komoly anyagi áldozatokat követel a gyerőpataki szülőktől. A szakmai képzettség sem jelenti azt, hogy a végzett leányok munkahelyet találhatnak a faluban vagy a falu közelében. Ugyanakkor a tizenévesek már hozzászoktak ahhoz, hogy a kézimunkáikat megfizetik. A családok amellett, hogy súlyos anyagi terhet jelent a gyermeket városon taníttatni, féltik a leányokat a távoli, idegen helyek vonzásától és személyiségformáló hatásától. A leányok – kevés kivétellel – mindannyian az ismerős, biztonságos és egyszerűnek tűnő otthoni életpályát választják.

A varrás szükségszerű feltétele és következménye, hogy a gyerőpataki nők korábban nem létező kapcsolatokat alakítanak ki a falun belül és a falun kívül is. A faluban a kézimunka-kereskedelemben való részvétel eredményeként a meglévő rokoni vagy szomszéd-sági kapcsolatok kiegészülhetnek például a bedolgozó-megrendelő viszonyal. Ezek a kapcsolatok elsősorban üzleti jellegűek, a szükségleteknek megfelelően rugalmasak, és egyaránt válhatnak nagyon stabilakká vagy alkalmosszerűekké. Másrészt ezek a kapcsolatok – üzleti jellegükön túl – a felek személyiségétől függően nagyon bizalmas emberi viszonyokká is alakulhatnak.

A gyerőpataki nők nagyobb része olyan varró bedolgozórendszer tagja, mely szervezettségét tekintve egy több évszázados angol mintához hasonlítható: a kereskedő falun dolgoztatta fel a megvásárolt nyersanyagot, és az elkészült terméket értékesítette (Wolf 1995:296). Ugyanez történik Gyerőpatakán is, amikor a kiszabott ruhadarabokat a megrendelő kiadja hímezni a falubeli vagy szomszéd falusi bedolgozóknak, és a munkájukat megfizeti. Azok az asszonyok, akik egy személyben a munkaeszközök, a nyersanyagok megvásárlói, az anyagok feldolgozói és értékesítői is, ideális esetben megrendelőknak dolgoznak. A varrással megszerezhető jövedelem a terméküket maguk értékesítő kiskereskedők és a bedolgozók esetében is önmagában csak a napi kiadások fedezésére, illetve újabb anyagbeszerzésre, a munkafeltételek biztosítására elegendő.²⁸

A gyerőpataki asszonyok varrótevékenysége, a bedolgozóhálózat kialakulása/kialakítása az új gazdasági helyzethez való alkalmazkodásra tett első kísérletek egyikének tekinthető. Mivel nem kisiparosi vagy vállalkozói engedéllyel dolgoznak és kereskednek, ez a tevékenység a feketegazdaság részének minősül. Olyan minták követését jelenti, melyek helyi viszonylatban 1990-ben újdonságnak számítottak, de a falu környezetében korábban is ismertek voltak és eredményesen működtek. Ugyanakkor a gyerőpatakiak is aktív részeseivé váltak egy nagyarányú, országhatárokon átnyúló, kelet-nyugati irányú kereskedelemnek.

JEGYZETEK

Köszönetnyilvánítás: Köszönöm Sárkány Mihálynak a dolgozat megírásához nyújtott segítségét. Te-repmunkámat a Láthatatlan Kollégium és a Soros Alapítvány támogatása tette lehetővé.

1. A tanulmányban szereplő falu nevét és a személyneveket a szociálintropológiában szokásos módon megváltoztattam, tiszteletben tartva a falubeli névadási szokások jellegzetességeit.
2. A legközelebbi vasútállomás 3 km-re van, és mindkét említett város felől egy gyártelepen keresztül, rossz földúton lehet bejutni Gyerőpatakára.
3. Az 1970-es évektől a munkaképes férfiak 76 százaléka és néhány nő is a „kaolinhoz járt” (Katon Szabó 1972).
4. Termények és állatok beszolgáltatása az államnak.
5. Ebben a korszakban azok a családok is építkezésbe fogtak, akiknek nagyon kellett takarékoskodniuk. Ekkorra tehető annak a – falubeliekkel szembeni általános – elvárásnak a kialakulása is, hogy egy házaspár életművének feltétlenül része kell hogy legyen a házépítés.
6. Külön funkciója van mindezek mellett a „falusi szobá”-nak, vagyis tisztaszobának.
7. 1993-ban vezették be a vizet a faluban, azóta egyre többen építenek fürdőszobát is.
8. Természetesen jelenleg még nem lehet tudni, mi történik a gyerőpataki férfiak ipari munkahelyeivel, és egy esetleges tömeges elbocsátásra hogyan reagálnak majd.
9. Ebből a Magyarországon és Csehszlovákiában kapott pénzből vásárolták meg az ünnepi viselethez szükséges pántlikákat, gyöngyöket, kendőket.
10. Gyakran hallani: „fogom a varrómot s menek magához”, „viszem a varrómot”, „most nincs varró” stb.
11. Látható, hogy nem korcsoportok, társadalmi helyzet és lakóhely szerint alakulnak ki a varrók, mint korábban a „fonók”, nincs külön varrója a lányoknak, az asszonyoknak, külön egyik vagy másik utcának. Ha valamelyik szomszédal nincs jó viszonyban a háziasszony, természetesen nem hívja meg az illetőt varróba.
12. A saját használatra szánt ünnepi ruhadarabok elkészítésekor az életkoroknak és a viselés alkalmának megfelelően hagyományos szabályok érvényesülnek az alapanyagok kiválasztásában és a hímzés és a gyöngyözés módjában egyaránt. Ezeken az öltözeteken a színeknek, a hímzések és a gyöngyök mennyiségének jelzésértéke van.
13. Kasmírból maguknak is varrnak az asszonyok, „selyemből” csak árut készítenek.
14. Ebből az anyagból csakis áru készül.
15. Néhány család ezért rendelt újságot.
16. Többször előfordult már, hogy telefonon megbeszélték az adott gyár alkalmazottjával, mikor érdemes áruért menni, és amikor megérkeztek a helyszínre, kiderült, hogy nincs anyag, már elfogyott, vagy ellenkezőleg: pár napig várniuk kell, míg az anyag lekerül a szalagról.
17. A „bakháló” hímzőfonallal varrt rácsos minta, amelynek színe megegyezik a minta színével, vagy a mintán uralkodó színnel azonos.
18. A gumis szoknyaderék az egyik jele a piaci igényekhez való alkalmazkodásnak, hiszen a saját használatra készített „fersing”-et a „gallér”-ra varrott „galand”-dal kötik a derekukra.
19. A pártakészítő asszony szemüvegének hosszabb története van. Az édesanyja a 2. világháború idején vasutas férjével Beszterce mellett élt, és a szemüveget egy lágerbe induló helybeli zsidó asszonytól kapta emlékébe. Ez az egyik legjobb szemüveg a faluban.
20. Vannak néhányan, akik nagyon szépen varrnak, és vannak néhányan, akikről köztudott, hogy munkájuk gyengeségein csak a vasalás, a gyöngyözés javít valamelyest.
21. A több áru 8–10 rendet és 10–20 mellényt jelent.

22. Vagyis bármilyen, Magyarországon eladható és a laikus vevő számára népművészeti terméként értékelhető darabból nagy mennyiséget halmozzanak fel.
23. 1996-ban a hímzéssel megkereshető havi jövedelem 150–200 ezer lej körüli összeg volt, ugyanakkor 1 Ft-ért 23–25 lejt adtak.
24. 1 liter tejért a csarnokban 1996-ban 700–1000 lejt fizettek.
25. „A bonyja is ilyen vót”, „világra, mint a bonyja” – emlékeznek a gyapjúval kereskedő, bujkavarró, költő nagyanyjára. Édesapja a falu „okos bolondja” volt: autodidakta hegedűs és zongorista, hegedűkészítő, bonyolult kézművesmunkákat tudott elvégezni, szárnyakat készített magának, és megpróbálkozott a repüléssel, amikor a falubeliek kapálni mentek, ő vadászni járt stb.
26. Megközelítőleg hasonló nagyságrendű munka a konfirmáló leányok nagyünnepi kötényét díszítő két gyöngyös pántlika és a párta elkészítése; 1995–1996 telén 100 000 lejbe került.
27. Nem tartozik a varrás témájához, de nagyon jellemző Gyöngyös Verára: 1978-ban az ő ötlete volt, hogy tejcsermákat kellene nyitni a faluban és ne a 3 km-rel távolabbi szomszéd faluba a hegyen át a hátukon cipeljék naponta a tejeskannákat a gyerőpatakiak. Vera engedélyt váltott a bánffyhunyadi tejgyárnál, és 1992-ig, míg megbetegedett, ő gyűjtötte a tejet a saját házuk egyik helyiségében, és állami fizetést kapott a tejmennyiség függvényében.
28. A pénznek a reálisnál nagyobb értéket tulajdonítanak Gyerőpatakán. Ugyanakkor az asszonyok többsége saját varrómunkáját nem tartja pénzben kifejezhető értéknek, ezért kis nyereséget is hajlandó sokat dolgozni.

IRODALOM

BARABÁS ENDRE

1910 Kolozs vármegye közigazgatási leírása. Különlennyomat a Közgazdasági Szemle 1910. július–augusztusi füzetében. Budapest: Pesti Könyvnyomda.

JANKÓ JÁNOS

1993 [1892] Kalotaszeg magyar népe. Budapest: Athenaeum.

KATONA SZABÓ ISTVÁN

1972 Kalotaszegi krónika. Az iparosodó Kalotaszeg. Új Élet 21:8–9.

KESZI HARMATH SÁNDOR

1978 Népesedési kérdések Kalotaszegen. In Változó valóság. Imreh István, szerk. 19–60. Bukarest: Kriterion.

KRESZ MÁRIA

1968 A magyar népművészet felfedezése. Ethnographia 79(1):1–36.

MKKSH

1902 A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása.

1912a A Magyar Korona Országainak 1910. évi népszámlálása.

1912b Kolozs megye állatlétszáma az 1911. év február hó 28-án.

SEBESI ANDRÁS
1932 Arany-könyv. Kézirat.

TOMINAC JÓZSEF
1905 A Magyar Szent korona országainak vasútai 1845–1904. Budapest: k. n.

TŐKÉS IRÉN
1989 Gyarmathy Zsigáné és a kalotaszegi háziipar története (személyes visszaemlékezés). Ethnographia 100(2):218–231.

WOLF, ERIC
1995 Európa és a történelem nélküli népek. Budapest: Akadémiai Kiadó – Századvég-Osiris.

HAJNALKA FÜLÖP

The embroidering village

On the basis of fieldwork in a village of Kalotaszeg Region in Transylvania (Romania) inhabited by ethnic Hungarians, a special type of female work – embroidering – is examined. Embroidery and its trade serve as an example of the adaptation to the new economic conditions after the political change in 1989. It represents also the revitalisation of a century old tradition. Through this activity women's position within the family became more and more significant. This happened in a worsening economic climate, when men increasingly lost job opportunities.

The paper aims to analyse the local meaning of the term *embroidery*, its technique, the context of the commodity production, and its sale. Since 1990 embroidery has become a permanent source of income. In the village all of the women were more or less involved in this activity. According to the degree of their involvement we can classify them into four categories: outworker, woman who embroiders and sells her own products, woman who does this only part time and finally the wholesaler. In attempting to understand the role of embroidery and related income in the family, we propose an other set of categories. Through embroidery as market activity, women have established new business relationships both in- and outside of their village community. The changes in women's way of life are mirrored in the everyday life of the families and the village, as well as in the character and values of people.